
Bralna (ne)pismenost in raziskava PISA

Klaudija Šterman Ivančič

Raziskava PISA je dolgoročni program ugotavljanja znanja in spretnosti učencev ter učenk v državah članicah OECD in državah partnerkah. V Sloveniji jo na Pedagoškem inštitutu izvajamo od leta 2006, z raziskavo pa ugotavljamo bralno, matematično in naravoslovno pismenosti slovenskih 15-letnikov. Prispevki v tej številki temeljijo na zadnjih rezultatih raziskave iz leta 2018, ko je bil v raziskavi ponovno poudarek na ugotavljanju bralne pismenosti. V raziskavi je sodeloval 6.401 dijak in dijakinja ter učenec in učenka iz 302 srednješolskih izobraževalnih programov, 43 osnovnih šol in dveh ustanov za izobraževanje odraslih.

Odkar v Sloveniji izvajamo raziskavo PISA, se izmed vseh treh preverjanih pismenosti kot najšibkejše področje kaže ravno bralna pismenost. Leta 2009, ko je bila bralna pismenost v raziskavi prvič poudarjeno področje preverjanja, so slovenski 15-letniki na mednarodni lestvici sodelujočih držav dosegli rezultat pod povprečjem OECD. Posledično so se začela v slovenskem šolskem in raziskovalnem prostoru odpirati nova vprašanja, ki so skušala nasloviti vzroke za tovrsten rezultat in identificirati situacijske, psihološke in socialne dejavnike, ki se z bralno pismenostjo posredno ali neposredno povezujejo. Podpovprečne rezultate smo kasneje zabeležili še v letu 2012, v ciklu raziskave PISA 2015 pa so slovenski 15-letniki ponovno dosegli rezultat nad povprečjem držav OECD. Podobno kažejo tudi podatki iz leta 2018, ki so za ugotavljanje trendov zaradi ponovnega poudarka na preverjanju bralne pismenosti najbolj relevantni.

Na prvi pogled smo lahko z nadpovprečnimi rezultati seveda zadovoljni, saj do določene mere kažejo na uspešnost naših dijakov in dijakinj v primerjavi z vrstniki iz drugih držav OECD. V kolikor pa želimo

rezultate podrobneje razumeti in jih osmisliti v nacionalnem šolskem kontekstu, pa je potreben dodaten razmislek o ozadenjskih dejavnikih samih rezultatov (Šterman Ivančič in Štremfel, 2020). Na tem področju nam podatki raziskave PISA omogočajo vpogled v različne teme. To so: demografske značilnosti sodelujočih dijakov in dijakinj, izvajanje pouka slovenščine na šolah, motivacija za branje, prostočasne bralne dejavnosti mladih, vrsta gradiva, ki ga mladi radi berejo, dejavnosti branja na spletu, občutek pripadnosti in sprejetosti v šoli, počutje v šoli, odnos z učiteljem in doživljanje učitelja, doživljanje nasilja s strani vrstnikov, opora s strani staršev, uporaba IKT tehnologije pri učenju in poučevanju itd. In, čeprav gre pri preverjanju teh dejavnikov v raziskavi PISA za subjektiven pogled 15-letnikov na te teme, nam rezultati s teh področij odpirajo drugačno sliko in številna nova vprašanja, na katera bi z vidika zagotavljanja kakovostnega ter varnega in spodbudnega učnega okolja v slovenskem šolskem prostoru veljalo odgovoriti.

Rezultati na teh področjih namreč kažejo, da imamo v Sloveniji na področju dosežkov iz bralne pismenosti izrazite razlike med spoloma in med različnimi srednješolskimi izobraževalnimi programi, med dijaki in dijakinjami iz različnih srednješolskih izobraževalnih programov so značilne razlike v njihovem socialno-ekonomskem statusu, dijaki in dijakinje z imigrantskim ozadjem pa v povprečju dosegajo precej nižje rezultate od tistih dijakov in dijakinj, ki ne poročajo o tem ozadju (Šterman Ivančič, 2019). Ob tem slovenski 15-letniki poročajo o nizki motivaciji za branje, nizkem navdušenju učitelja pri poučevanju slovenščine, nizki zaznani opori s strani tega učitelja ter slabi povratni informaciji pri pouku slovenščine. Na področju blagostanja dijakov in dijakinj ti poročajo o nizkem občutku pripadnosti šoli, dokaj pogosti prisotnosti različnih oblik medvrstniškega nasilja in prevladujoči fiksni miselnosti v odnosu do pojmovanja lastne inteligentnosti (ibid.).

Namen pričujoče tematske številke je nasloviti omenjene pereče teme in podrobneje raziskati ter premisliti izstopajoča vprašanjih. V njej so zbrani prispevki, ki ponujajo podrobnejši vpogled v različne dejavnike bralne pismenosti in osvetljujejo njene različne vidike. Vključene so tako empirične raziskave podatkov PISA 2018 kot tudi teoretsko-analitični pristopi, ki med drugim izpostavijo kritiko same raziskave in odpirajo širšo družbeno perspektivo pojmovanja bralne pismenosti. Ob koncu so prispevki dopolnjeni z dvema strokovnima prispevkoma, ki prikazeta razumevanje rezultatov raziskave PISA in bralne pismenosti z vidika prakse, v številko pa so vključene tudi tri recenzije tujih monografij, ki prinašajo vpogled v pojmovanje rezultatov raziskave PISA na tujem in jih obravnavajo v širši mednarodni perspektivi.

V prispevku *Branje mladih leta 2009 in leta 2018 ter razlike v branju glede na spol in izobraževalni program* Klaudija Šterman Ivančič in Melita Puklek Levpušček obravnavata razlike v bralnih navadah slovenskih 15-letnikov med leti 2009 in 2018, kjer posebno pozornost namenita razlikam v motivaciji za branje, pogostosti branja določene vrste bralnega gradiva, bralnim dejavnostim mladih na spletu in učinkoviti uporabi metakognitivnih bralnih strategij. Na podlagi izsledkov izpostavita potrebo po spodbujanju socialnega konteksta branja v mladostniškem obdobju, načrtno ozaveščanje mladih o tem, katere bralne strategije so uporabne, izpostavita pa tudi naraščajočo potrebo po ustvarjanju kakovostnih spletnih učnih gradiv za mlade v luči trenutnih družbenih sprememb.

Sonja Pečjak v prispevku *Bralna pismenost v raziskavi PISA 2018 – psihološki vpogled in interpretacije dosežkov slovenskih učencev* izpostavlja nekatere sistemske premike za spodbujanje razvoja bralne pismenosti v Sloveniji, pojasniti pa skuša tudi velike razlike v bralnih dosežkih in motivaciji za branje med spoloma pri slovenskih učencih. Izpostavi tudi nekatere značilnosti spodbudnega učnega okolja pri slovenščini za razvoj bralne pismenosti in jih primerja z zaznanim učnim okoljem učencev drugih držav OECD. Izzive na področju spodbujanja bralne pismenosti v slovenskem prostoru vidi na področju zmanjševanja razlik v bralni pismenosti med spoloma, v sistematičnem razvijanju predbralnih spretnosti v predšolskem obdobju, v kakovostnem pouku začetnega opismenjevanja s poudarkom na razvoju fonoloških sposobnosti in v potrebi po ozaveščanju učiteljev o tem, da so prav oni pomembni pri razvijanju bralne motivacije in dosežkov učencev in učenk.

V prispevku *Ima miselnost o nespremenljivosti inteligentnosti učinek v neustrezni bralni samopodobi?* Marjan Šimenc in Mojca Štraus na podlagi podatkov raziskave PISA 2018 obravnavata pojavnost fiksne in razvojne miselnosti, ki se nanaša na pojmovanje lastne inteligentnosti pri slovenskih 15-letnikih. Osrednje zanimanje posvečata kontekstu, ki ga ta miselnosti oblikuje v odnosu med bralno pismenostjo in bralno samopodobo. Na podlagi izsledkov študije ugotavljata, da je v medsebojni povezanosti bralnih dosežkov in samopodobe naloga učiteljev skrbeti za obe vrsti vzgojno-izobraževalnih rezultatov in da je ob tem, še posebno za šibkejše učence, pomembno spodbujanje razvojne miselnosti in grajenje pozitivne učne samopodobe.

Neja Markelj in Vedrana Sember v prispevku *Vpliv šolske klime na zaznavanje življenjskega zadovoljstva slovenskih mladostnikov v raziskavi PISA 2018* preučita, kateri so najpomembnejši napovedniki življenjskega zadovoljstva 15-letnikov v šolskem okolju. Pri tem ju zanima vloga občutka pripadnosti šoli, pogostost medvrstniškega nasilja, disciplina med

poukom slovenščine, navdušenje učitelja pri pouku slovenščine, zaznava učiteljeve opore pri pouku slovenščine, usmerjeno poučevanje med poukom slovenščine in zaznava povratne informacije. Avtorici ugotavljata, da sta za življenjsko zadovoljstvo mladih izjemnega pomena predvsem spodbujanje občutka pripadnosti šoli in krepitev pozitivne šolske klime, saj lahko prav šolsko okolje predstavlja pomembno protiutež morebitnemu pomanjkanju spodbudnega domačega okolja mladostnika.

V prispevku *Napovedniki doživljanja medvrstniškega nasilja z vidika slovenskih 15-letnikov: razlike po spolu med leti 2015 in 2018* Mojca Štraus in Klaudija Šterman Ivančič izpostavita problematiko pogostosti medvrstniškega nasilja v slovenskih šolah. Ugotavljata, da se je pogostost medvrstniškega nasilja med leti 2015 in 2018 povečala, predvsem občutek pripadnosti in sprejetost v šoli ter zaznana čustvena opora staršev pa zmanjšujejo obete doživljanja medvrstniškega nasilja pri slovenskih 15-letnik. Kot izziv pedagoške stroke na področju preprečevanja in obravnave nasilja na slovenskih šolah avtorici vidita v razvoju celostnih programov za preprečevanje nasilja, t. j. programov, ki poleg ozaveščanja o pomembnosti vloge vseh na šoli, vključujejo tudi starše, širšo skupnost in vpeljavajo jasnih pravil glede obravnave nasilnih dogodkov na šolah.

Paul Stubbs v prispevku *Vladavina svetovnega razvrščanja v izobraževanju: politika in praksa raziskave PISA* izpostavi kritiko različnih vidikov raziskave PISA. Pri tem se osredotoča na ekonomsko in politično ideologijo, na kateri raziskava temelji, na uporabo in zlorabo raziskave v izobraževalni politiki in na morebitni neposredno negativen vpliv raziskave PISA na razvoj učencev in učenk, blagostanje učiteljev in učiteljic ter možnosti za kritično, progresivno pedagogiko. Izpostavi, da je danes nujno, da kritično raziskovanje, ki prevprašuje na raziskavi PISA utemeljeni model izobraževanja, postane sestavni del javnega preverjanja izobraževalnih sistemov in razvrščanja v izobraževanju.

V prispevku *Diskurzivna neenakost in konstrukcija »govorno-jezikovnega primanjkljaja« deprivilegiranih družin in otrok* Lucija Klun opozori na pomanjkljivosti raziskav, ki se ukvarjajo s preučevanjem spodbudnega okolja in otrokovega govornega razvoja, in sicer opozarja, da se te vse preveč ukvarjajo s simptomi, ne pa tudi s strukturnimi vzroki nastalih primanjkljajev. Ključno točko avtorica vidi v kritičnem ovrednotenju avtorjev, ki v zadnjih desetletjih merijo, korelirajo in obenem proizvajajo pojem primanjkljaja deprivilegiranih družin in otrok.

Za tem Matej Rovšek v prispevku *Med pravičnostjo, kakovostjo in učnimi dosežki v osnovni šoli* izpostavi temeljna pereča vprašanja trenutnega sistema vzgoje in izobraževanja v Sloveniji. Posredno skuša pojasniti nizke rezultate na področju blagostanja v raziskavi PISA 2018, ugotavlja

pa, da z odgovarjanjem na vprašanja, katere spremembe so potrebne, da bomo šolo približali potrebam učencev s posebnimi potrebami, pridemo do spoznanj, da so rešitve pravzaprav univerzalne: Kar je dobro zanje, je dobro za vse učence v šoli, ne glede na njihove kognitivne in telesne zmožnosti. Ob tem izpostavi problematiko današnjih učnih načrtov, standardov znanja, sistema preverjanja znanja, učne motivacije, domačih nalog in sistema usmerjanja otrok s posebnimi potrebami. Zaključuje, da je sodobna šola v omenjenih sestavinah ovirana na poti k šoli za različnost – šoli, ki bo podprla različne učence, ne glede na njihove učne dosežke, SES in druge značilnosti.

V zadnjem prispevku *Opismenjevanje otrok s slepoto* Aksinja Kermauner izpostavi problematiko razvoja bralne pismenosti pri otrocih s slepoto. Poudarja, da opismenjevanje otrok s slepoto zaradi uporabe brajice poteka drugače kot pri videčih sovrstnikih, zato je pomembno, poleg razvoja besedišča, orientacije in koordinacije z načrtovanimi vajami, tudi razvijanje taktilnih spretnosti. Zaključuje, da je le ob sistematičnih tipnih spodbudah, prilagojenih materialih, sistematičnem delu in čim zgodnejši celostni obravnavi otrok s slepoto mogoče, da bodo ti tudi na področju bralne pismenosti dosegli svoje videče vrstnike.

Številko zaključujemo s tremi recenzijami. Prva je recenzija monografije z naslovom *Understanding PISA's Attractiveness: Critical Analyses in Comparative Policy Studies*, kjer Nika Šušteršič izpostavi, da se monografija ukvarja predvsem z vprašanjem privlačnosti PISE za nacionalne oblikovalce politik, pri čemer prispevki v veliki meri izhajajo iz analiz medijskih diskurzov in nacionalnih političnih dokumentov. V monografiji so predstavljene analize odzivov na rezultate PISA v državah, ki na preizkusu PISA dosegajo povprečne ali podpovprečne rezultate, in odzivov v državah, ki na omenjenem preizkusu dosegajo najvišje rezultate. Pri tem se skozi celotno delo izpostavlja pomen *referenčnih družb* ter *projekcij* (tudi avtoprojekcij) pri oblikovanju nacionalnih izobraževalnih politik.

Sledi recenzija monografije z naslovom *Reading Achievement and Motivation in Boys and Girls - Field Studies and Methodological Approaches*. V njej Gašper Cankar poudari, da monografija predstavlja celovit pregled področja teorije motivacije za branje in bralne dosežke, v njej pa so predstavljena tako teoretska izhodišča kot tudi konkretne raziskave in meta študije. V knjigi se različni avtorji spoprimejo z vprašanjem razlik med spoloma in zgodovinskim razvojem pojmovanja omenjenih razlik. Del monografije je posvečen tudi okoljskim dejavnikom, ki vplivajo na motivacijo učencev za branje, poudarjen pa je tudi pomen vpliva neenakosti na motivacijo za branje in bralne dosežke. Avtor recenzije zaključuje, da nas monografija uči, da bi moral biti eden glavnih ciljev šolanja ravno

motiviranje vseh učencev za branje, pri čemer moramo upoštevati, da se učenci učijo na različne načine in tako en sam pristop ne deluje za vse. S primerno diferenciacijo pa lahko napredujejo vsi.

V zadnji recenziji Urška Koritnik ocenjuje monografijo *PISA and Global Education Policy – Understanding Finland’s Success and Influence*. Izpostavi mnenje avtorice monografije, ki pravi, da raziskava PISA ni le pridobivanje podatkov o uspešnosti izobraževalnih sistemov in razvrščanje držav, ampak se vpliv raziskave širi tudi na politično polje in v gospodarstvo. Kot primer je posebej izpostavljena Finska, in sicer monografija zajema podrobnejši opis finske zgodovine, finskega izobraževalnega sistema, raziskave PISA ter problematike prenosa javnih politik. V monografiji različni strokovnjaki predstavijo svoje poglede na raziskavo PISA, izobraževalne sisteme in prenose idej iz finskega izobraževalnega sistema v druge države. Avtorica recenzije zaključí, da monografija prinaša nove razsežnosti politološkega znanja, predvsem pa pripomore k drugačnemu pogledu na vsakodnevna dogajanja ter razvoj sveta v globalnem pomenu.

Prispevki, zbrani v tej tematski številki, torej naslavljajo področje bralne pismenosti z različnih vidikov. S svojimi izsledki želijo pripomoči k ozaveščanju o pomembnosti tistih elementov vzgojno-izobraževalnega procesa in izobraževalnega sistema kot celote, ki lahko pomembno prispevajo k dvigu zanimanja za branje in posledično krepitev splošne bralne kulture slovenskih učencev učenk. Slednje je z vidika spodbujanja osebnoznostnega razvoja učencev in učenk, njihove socialne vključenosti v skupnost in omogočanja procesa vseživljenjskega učenja ključnega pomena (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030, 2019).

Literatura

Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030.

(2019) Spletna stran: <https://www.gov.si/novice/2020-01-15-nacionalna-strategija-za-razvoj-bralne-pismenosti-za-obdobje-2019-2030/> (pridobljeno 1. 8. 2020).

Šterman Ivančič, K. (2019) *PISA 2018: Nacionalno poročilo s primeri nalog iz branja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Šterman Ivančič, K. in Štremfel, U. (2020) Assessment policy and practice of Slovenia. V Harju-Luukkainen, H., Mcelvany, N., in Stang, J. (ur.). *Monitoring student achievement in the 21st century: European policy perspectives and assessment strategies*. Cham: Springer.